

Die uw jeugd vernieuwt als die van een arend

De Reformatie

Weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven

Organen geef je samen of niet

In twee artikelen denk ik door over orgaandonatie. De aanleiding ligt in de 'Grote Donorshow' van BNN. In het vorige artikel legde ik uit dat deze show een signaal vormt van de stand van zaken in onze samenleving. Bij een christen past een betere motivatie om tot geven te komen: niet de schokkende ervaring maar de naastenliefde. Ik besprak enkele reserves bij orgaandonatie en concludeerde dat ze niet kunnen gelden als principieel bezwaar. Toch zie ik wel aspecten rond orgaandonatie die mijn principiële 'ja' daartegen nuanceren. In dit artikel ga ik daarop in.

A.L.Th. de Bruijne ■

In dit nummer

<i>Kerkelijk leven - A.L.Th. de Bruijne</i> Organen geef je samen of niet	655
<i>Meditatief - R.R. Roth</i> De lijdende kerk	660
<i>Wandelen met God - B. Luiten</i> Belijden is beleven	661
<i>Achtergronden - M. Derks</i> De zegen als het gezicht van God (3)	663
<i>Boekbespreking - J. Westert</i> Ambt of baan	666
<i>Meeglezen - T. Groenveld</i> Gebedsgenezing	668
<i>Uit de kerken, Persberichten</i>	

Morele druk

Het grootste probleem vind ik dat er van meerdere kanten een soort morele druk wordt opgebouwd. Eigenlijk kun je het niet maken, is de stelling, om geen donor te worden. Die morele druk klinkt met name vanuit de medische sector en de politiek. Toch kom je ook binnen de kerken dit accent tegen. Er lijkt in de samenleving een onuitsgesproken overeenstemming te bestaan. Eigenlijk zou je orgaandonor moeten willen zijn. Met vereende krachten is de politiek dan ook bezig om mensen over de streep te trekken. De overheid selecteert speciale leeftijdscategorieën om haar propaganda op te richten. Elk jaar krijgen 200.000 18-jarigen een donorformulier aangeboden. Er bestaat een speciaal lespakket voor middelbare scholieren. Mensen tussen 45 en 49 worden als veelbelovende doelgroep bij herhaling benaderd. Ga je een paspoort ophalen, dan krijg je tegelijk de vraag voorgelegd of je misschien donor wilt worden. Formulieren worden eenvoudiger gemaakt, elektronische registratie is in aantocht. Onthullend is een zin in een nota van voormalig minister Hoogervorst uit begin 2007. Hij legt uit dat hij rond het onder-

werp 'donatie bij leven' terughoudend zal blijven. Want: "Deze vorm van donatie moet een zuiver persoonlijke keuze blijven". *Deze vorm* (donatie bij leven) dus wel. Orgaandonatie na je dood beschouwt de overheid kennelijk als een universele plicht. Geen wonder dat er dan morele druk wordt uitgeoefend.

Manieren van geven

Onder andere prof Douma heeft erop gewezen dat er geen algemene bijbelse *plicht* is om donor te zijn. Het blijft een zaak van christelijke vrijheid. Hij noemt Paulus' woorden uit Romeinen 14: *Wie het wel doet moet niet oordelen over wie het niet doet; ieder moet voor zijn eigen besef overtuigd zijn*. Ik denk dat daarnaast ook gewezen moet worden op het onderwijs van het Nieuwe Testament over 'geven'. Bijvoorbeeld in 2 Kor. 8 wordt duidelijk dat dit 'geven' niet mag worden afgedwongen. Het moet voortkomen uit de motivatie in iemands eigen hart. Orgaandonatie is een vorm van 'geven', stelde ik in het vorige artikel. Het vormt een concrete invulling van dat aspect van de naastenliefde. Wie de naaste liefheeft, is ook bereid tot geven. Maar dit 'geven' kan op talloze manieren plaatsvinden. De één 'geeft' geld, veel of nog meer. De ander 'geeft' tijd of inzet. Een derde 'geeft' iets op wat heel belangrijk voor hem was, zelfs een relatie. Een vierde 'geeft' zijn beste jaren in hulpverlening of zorg. Een vijfde 'geeft' zelfs zijn leven.

In de kerk moet de boodschap klinken dat een christen in de gemeenschap met Christus mag leren 'geven'. Die boodschap moet ook concreet worden gemaakt, door met woorden en daden voorbeelden van zulk 'geven' te presenteren. Meer dan nu gebeurt, moet ook orgaandonatie als zo'n mogelijk voorbeeld worden genoemd, bijvoorbeeld in de prediking. Zoals je het idee kunt aanreiken om eens een deel van je tijd in

***als ik een ander zijn leven zie geven,
terwijl ik alleen maar geld geef, hoef
ik mij niet schuldig te voelen***

te zetten voor het bezoeken van vereenzaamde bejaarden in zorginstellingen of voor hulp in een derde wereld land, zo kun je ook de gedachte opperen om je organen te geven. Maar daarbij moet het dan ook blijven. Hoe dit 'geven' in ieders leven concreet wordt, is geen zaak van een algemeen gebod maar van een toegespitste roeping. Als ik een ander zijn leven zie geven, terwijl ik alleen maar geld geef, hoef ik mij niet schuldig te voelen. Als een ander orgaandonor werd, terwijl ik daarvoor terugschrik maar wel mijn tijd inzet voor asielzoekers, ook niet.

Die morele druk rond orgaandonatie zou overi-

gens psychologisch gezien wel eens één van de oorzaken kunnen vormen voor de terughoudendheid bij velen. Wat alleen maar moet, roept verzet op. Goed doen uit schuldgevoel heeft geen waarde en komt moeilijk van de grond.

Onbehagen

Overigens verdient het gegeven dat zoveel mensen zich niet laten registreren, terwijl ze eigenlijk wel voor orgaandonatie zijn, nader onderzoek en nadere analyse. In het vorige artikel wees ik aan dat er sprake kan zijn van een gebrek aan de goede motivatie, namelijk die van de naastenliefde. Anderen wijzen op de factor luiheid. Zojuist opperde ik een andere mogelijke oorzaak: het averechtse effect van morele druk. Ook de punten die ik in het vorige artikel als tegenargument afwees, kunnen op een gevoelsmatig niveau hun invloed houden. Mensen schrikken terug voor wat ze ervaren als onnatuurlijke omstandigheden rond het sterven. Of ze weten toch niet helemaal zeker of organen niet toch meer verwantschap met hun 'ziel' hebben dan hun verstand zegt. De factor 'luiheid' lijkt mij op zichzelf onvoldoende als verklaring.

Ik las ergens de treffende waarneming dat er bij velen die het belang van orgaandonatie wel inzien, toch sprake is van 'een vaag en moeilijk te verwoorden onbehagen'. Dit onbehagen maakt ook dat het geven van organen niet als een vanzelfsprekende plicht mag worden beschouwd. Veel mensen moeten er iets voor overwinnen. De liefde voor de naaste kan ertoe leiden dat we over dit onbehagen heen stappen. Maar het doet geen recht aan de werkelijke gevoelens van veel mensen om het te negeren of weg te redeneren. Ook daarom is morele druk rond orgaandonatie misplaatst.

Donor voor ons

Nu wordt die morele druk soms aangezet via het volgende argument. Wie geen donor wil worden, mag ook geen donororganen ontvangen. Dat lijkt logisch. Het zou toch vreemd zijn als ik bij nierproblemen blij zou zijn met een donornier, terwijl ik tegelijk zelf niet bereid ben mijn organen af te staan. Het argument heeft ook waarde. Het kan je aan het denken zetten. Zou ik graag een donororgaan ontvangen als ik het nodig heb? Zo ja, dan moet ik ernstig overwegen om ook zelf donor te willen zijn. Eigenlijk hebben we dan te maken met de 'gouden regel' in de versie van Jezus' bergrede: alles wat jij wilt dat mensen voor jou doen, moet jij zelf ook voor hen willen doen.

In de Bergrede gaat het echter om een manier om de naastenliefde handen en voeten te geven. In de moderne ethiek is er (sinds de filosoof Kant) een rationeel principe van gemaakt. Vraag je bij al je keuzen af wat er zou gebeuren als iedereen het wel of niet deed. Als niemand zijn organen zou afstaan, zou niemand geholpen kunnen worden. Dus moet iedereen zijn orga-

nen afstaan. Wie dat niet doet, mag ook niet geholpen worden.

Wie zich laat bewegen door naastenliefde, zal die conclusie juist niet trekken. Christelijk 'geven' wordt niet gemotiveerd door wat je ervoor terugkrijgt maar door de liefde van Christus alleen. Zelfs als iemand jou slecht behandelt, leer jij hem nog goed doen. Ook als iemand zijn problemen aan zichzelf te danken heeft, zul je hem om Christus' wil liefhebben en helpen. Ook als iemand (misschien zelfs op verkeerde gronden) geen orgaandonor wil zijn, moet hij in bijbels licht wel geholpen worden met een donororgaan wanneer hij dit nodig zou hebben.

christelijk 'geven' wordt niet gemotiveerd door wat je ervoor terugkrijgt

De westerse gezondheidszorg was altijd diepgaand gestempeld door de christelijke naastenliefde. Maar vandaag rukt een tendens van ontkerstening op, zelfs waar religie en spiritualiteit terugkeren. Risicogroepen betalen hogere bijdragen. Wie zijn eigen gezondheid kapot maakt, verdient volgens sommigen minder vanzelfsprekend hulp. Dus ook: wie zelf geen donor wil zijn, krijgt geen organen. Dat is een ontkerstend neoliberal argument waarin kerken en christenen niet behoren mee te gaan. Zij moeten zich er juist voor inzetten dat de vruchten van de christelijke traditie in de gezondheidszorg niet verloren gaan. Zij weten immers dat wij mensen al onze problemen aan onszelf te wijten hadden en helemaal voor onszelf leefden. Wij waren dan ook ten dode opgeschreven. Desondanks stond er een 'Donor' voor ons klaar...

Procedures

In de moderne discussie rond orgaandonatie draait vrijwel alles om de vraag welk systeem van registratie het beste is. Begrijpelijk! Onderzoek leert dat bij invoering van een verplichte keuze tussen 'ja' of 'nee' 53% van de ondervraagden zich zou laten registreren als donor. Dat is een veelvoud van het aantal registraties van nu. Zo'n onaangeboord potentieel wil je natuurlijk graag mobiliseren. Toch laat die aandacht voor registratiesystemen ook iets zien van de machteloosheid van het moderne maatschappelijke debat. Zonder paardenmiddelen als een 'Grote donorshow', hebben we weinig meer in handen om elkaar te overtuigen en te motiveren. Bij veel onderwerpen stoppen we onze energie daarom maar in de verbetering van procedures.

Ook die zijn echter niet neutraal. Globaal beschouwd bestaan er de volgende systemen.

- het *actieve donorregistratiesysteem*. Je kunt je vrijwillig laten registreren als donor. Dit systeem hebben wij nog steeds.

- het *geen-bezwaarsysteem*. Iedereen geldt in beginsel als donor. Wie dat niet wil, moet officieel bezwaar maken en dit laten vastleggen.
- het *'mandated-choice'-systeem*. Iedereen is verplicht donor of weigeraar te worden.
- een *combinatiemodel*. Iedereen wordt officieel uitgenodigd om geregistreerd te staan als donor of als weigeraar, maar je kunt het ook open laten. In dat geval beslist t.z.t. de familie. Blijkens onderzoek uit 2003 bestaat voor dit systeem draagvlak. Douma oppert het ook in zijn *Medische ethiek*.

Bezwaren

Tegen sommige van deze systemen zijn terechte bezwaren ingebracht. Bijvoorbeeld het 'geen bezwaar-systeem' gaat er eigenlijk van uit dat het menselijke lichaam (na de dood) van de gemeenschap is. Ook steunt het op de al genoemde visie dat organen afstaan een universele plicht is. Met zorgvuldige procedures kun je wel voorkomen dat die visies ook praktisch doorwerken. Maar conceptueel (wat betreft de manier van denken) vormen deze aannamen wel degelijk de basis voor dit systeem.

Het 'mandated choice' model strijdt op een andere manier met de persoonlijke vrijheid. Het doet denken aan de stemplicht die in verschillende landen bestaat, maar die in ons land terecht is afgeschaft. Bij die stemplicht gaat het overigens nog om datgene wat burgers samenbindt tot een natie, en dus om de directe taak van de overheid. Maar hier gaat het om één van de vele ethische onderwerpen op een deelter-

ook als iemand geen orgaandonor wil zijn, moet hij in bijbels licht wel geholpen worden met een donororgaan wanneer hij dit nodig zou hebben

rein binnen de samenleving. Er bestaat geen morele grond die rechtvaardigt dat de overheid rond zulke thema's mensen kan dwingen tot keuzen.

Vanuit de kerken past rond deze systemen een kritisch tegengeluid, zonodig ook in de richting van christelijke politici.

Ook de omgeving geeft

Behalve deze bezwaren zie ik echter nog een extra probleem. Niet met enkele maar met alle genoemde systemen, hoewel het minst met het combinatie-systeem. Alle systemen beschouwen orgaandonatie als een uiteindelijk individuele keuze. Ik heb zelf de beschikking over mijn

lichaam en ik ben dus degene die moet bepalen wat ermee gebeurt. Dat doet onvoldoende recht aan het gegeven dat de donatie van *mijn* organen een daad is waarmee ook mijn *omgeving* te maken krijgt. Het feit dat ik geef, vraagt ook van hen een offer.

In het vorige artikel noemde ik als één van de mogelijke bezwaren tegen orgaandonatie de onnatuurlijkheid van het sterven. Je moet afscheid nemen van een lichaam dat nog lijkt te functioneren en je kunt niet thuis sterven temidden van degenen die je na staan. In dat

daarin hebben de kerken ook een taak

artikel ging het erom of dit een doorslaggevend bezwaar tegen orgaandonatie oplevert. Mijn stelling was: nee. Daarbij gaf ik aan dat in deze begeleidende omstandigheden rond het sterven wel degelijk een factor ligt die orgaandonatie kan bemoeilijken. Maar, zo zei ik, gemotiveerd om een ander te helpen, zou je die moeite kunnen opbrengen. Nu ga ik een stap verder en stel de vraag wie hier iets opbrengt ter wille van de ander. Niet alleen de donor zelf, maar ook de naaste familieleden. Voor hen is het zelfs ingrijpender. Zij moeten na het sterven verder. Daarbij kunnen de manier en de plaats van afscheid nemen en sterven belangrijke factoren vormen.

Stel je voor dat een man vrijgevig is met geld dat (ook) van zijn vrouw is, terwijl hij haar daarbuiten laat. Dat is moreel onverantwoord. Of neem aan dat iemand gastvrij iedereen over de vloer haalt, terwijl daardoor zijn partner eronder doorgaat. Ook dat schiet ondanks alle goede bedoelingen moreel tekort. Zo is het mijns inziens ook ethisch onjuist als de beslissing om donor te worden, gezien wordt als individuele beslissing van de betrokkene zelf. Wie het zo ziet, heeft zich kennelijk toch niet ontworsteld aan een te mechanische opvatting van het lichaam. Orgaandonatie is meer dan het afstaan van een 'onderdeel'. Het is ook een sociale werkelijkheid, zowel in de richting van de naaste die ermee gediend wordt als in die van naaste familieleden en soms vrienden, die met al hun vezels aan de donor verbonden zijn.

Terecht benadrukken meerderen dat wij met onze omgeving al vroeg open moeten spreken over de mogelijkheid van orgaandonatie. Daarin hebben de kerken ook een taak. Het hoort niet alleen bij de concretisering van de bijbelse boodschap rond het geven. Het heeft ook alles te maken met de manier waarop de Bijbel ons leert om vanuit de gemeenschap met de levende Christus op een wijze manier om te gaan met onze sterfelijkheid.

Het komt voor dat familieleden rond een overlijden door artsen onverwachts voor de vraag om donatie gesteld worden en onder de druk

van het ogenblik moeten beslissen. Nogal eens gaat het daarbij om emotioneel ingrijpende momenten, bijvoorbeeld bij een onverwachts sterven door een verkeersongeluk. Soms wordt dan besloten tot donatie, zonder te overzien wat dit praktisch betekent en hoe er gevoelens van onvrede achteraf kunnen zijn. Vaker wordt uit veiligheidsoverwegingen maar van donatie afgezien, maar ontstaat later een zekere wroeging: hadden we het toch niet moeten doen? Vooral om deze praktische redenen wordt bepleit dat een donor en zijn omgeving al eerder tijdens het leven over deze zaken met elkaar spreken. Ik zie daarvoor nog een extra, principiële reden. Omdat orgaandonatie anderen betreft in de daad van geven, mag niemand daar moreel gezien toe besluiten als zijn omgeving daarmee niet instemt.

Combinatiesysteem

Nu begrijp ik dat je op dit ethische betoog moeilijk regelgeving kunt bouwen die daaraan recht doet. Allerlei praktische vragen blijven onbeantwoordbaar. Wanneer concludeer je dat iemand instemt; vergt dat ook van de omgeving een schriftelijke verklaring? Wie reken je tot iemands omgeving en wie moet dus aanvullend instemmen? Regelgeving komt vaak niet verder dan een minimum en zal rond dit onderwerp onherroepelijk een individualistisch element houden waarin zelfbeschikking het sleutelbegrip blijft.

***omdat orgaandonatie
anderen betreft in de
daad van geven, mag
niemand daar moreel
gezien toe besluiten als
zijn omgeving daarmee
niet instemt***

Als we dat verrekenen, brengt het combinatie-systeem het meest expliciet de familie in beeld. Daarom deel ik de voorkeur voor dat systeem. Tegelijk verwacht ik niet dat hierdoor het aantal donoren sterk zal toenemen. Ook nu al wordt de familie om een beslissing gevraagd als een betrokkene niets heeft aangegeven. Het enige voordeel is dat voortaan ook een eventueel 'nee' vast ligt. Mensen die onomwonden 'nee' zeggen zijn er niet zoveel. Is van zo'n 'nee' geen sprake, dan geeft dat waarschijnlijk meer vrijmoedigheid aan een familie om toe te stemmen dan momenteel. Het is dan immers duidelijk dat de betrokkene zelf die mogelijkheid bewust openhield.

Bereidheid en openheid

Toch mag onze *ethiek* niet blijven steken op het noodzakelijke minimum van onze *regelgeving*. Ook bij het genoemde systeem moeten christenen waarmaken dat de beslissing op dit punt alleen maar een gezamenlijke kan zijn. Als de betrokkene donor wil worden maar zijn naasten houden er grote moeite mee, dan moet het niet gebeuren. Als allen eerlijk overwogen hebben welke schaduwkanten aan donatie zitten en hun mogelijke gevoel van onbehagen niet verdringen en dan bewust samen gemotiveerd blijken voor naastenliefde in de vorm van orgaandonatie, dan past een 'ja'.

Maar misschien is de meest eerlijke uitkomst wel de derde mogelijkheid. Misschien wordt men het op het moment van gesprek eens dat orgaandonatie een goede zaak zou zijn. Tegelijk kunnen omstandigheden later weer anders zijn. Daarbij denk ik aan de situatie in de samenleving, bijvoorbeeld waar het gaat om de verdere ontwikkelingen in de medische wetenschap en ethiek. Ook kijk ik naar omstandigheden in het

leven van de betrokkenen zelf. Samen kun je dan een principebereidheid tot donatie uitspreken. Tegelijk blijf je in de loop van het leven ook op dit punt in gesprek. Misschien leg je het alsnog vast als het einde nadert. Misschien blijft het open ter beslissing voor de familie. In dat geval beslist de familie echter niet ad hoc, misschien tegen de geest van de overledene in of tegen de eigen motivatie in. Zij beslist in lijn met wat eerder samen is afgesproken, maar heeft tegelijk de mogelijkheid in te spelen op gewijzigde omstandigheden.

Ik begrijp wel dat deze benadering medisch en maatschappelijk beschouwd niet optimaal is. Zij levert minder donoren op. Toch doet zij mijns inziens het meeste recht aan het soort daad dat orgaandonatie is. Moreel gezien is deze benadering naar mijn overtuiging daarom de meest verantwoorde.

Dr. Ad de Bruijne is docent aan de Theologische Universiteit te Kampen en eindredacteur van dit blad.

PERSBERICHTEN

Papiamentstalige Gereformeerde Kerk op Curaçao zelfstandig

De Papiamentstalige Gereformeerde kerk op Curaçao, de Iglesia Reformá Kòrsou (IRK), werd op zondag 24 juni 2007 geïnstitueerd. De van oorsprong Nederlandse zendingsgemeente werd daarmee zelfstandig en ontving een eigen kerkenraad en predikant. In de ochtenddienst werden 4 broeders bevestigd in het ambt van ouderling. In de middagdienst deed de Venezolaanse predikant Hipólito Cordero intrede en nam ds. A.S. (Afinus) de Vries, de huidige (en laatste) zendeling op Curaçao, afscheid. Een afvaardiging van de classis Dordrecht-Gorinchem en van de zendingscommissie Dordrecht was deze zondag aanwezig.

Geschiedenis van de IRK

De Papiamentstalige gemeente is voortgekomen uit de Gereformeerde Kerk (v) op Curaçao die in 1947 werd geïnstitueerd. Vanaf 1966 zijn er steeds zendingen uitgezonden naar Curaçao en na verloop van tijd bestond de gemeente uit zowel Antillianen als Nederlanders. In 1998 ontstond de Papiamentstalige Gereformeerde kerk zodat de Antillianen hun eigen cultuur tot uitdrukking konden brengen. Vanaf die tijd werd de Gereformeerde Kerk (v) te Dordrecht de zendende kerk voor het zendingswerk op Curaçao, in samenwerking met de kerken van de classis Dordrecht-Gorinchem.

De IRK nu

De IRK telt inmiddels ongeveer 80 leden. Daarnaast wordt de zondagse kerkdienst bezocht door circa 50 bezoekers. De IRK is volop missionair en geeft steeds weer bijbelcursussen die veel cursisten trekken. Gemeentelieden worden toegerust om het evangelie op een goede manier door te vertellen. Samen met de kerken van Venezuela en de Nederlandse Gereformeerde Kerk (v) op Curaçao vormt de

IRK een binationale classis. Hier worden verschillende onderwerpen uitgewisseld en belangrijke besluiten genomen die gevolgen hebben voor de kerken in de classis.

Zending/predikant

Na ruim 13 jaar werkzaam te zijn geweest op Curaçao, gaat ds. Afinus de Vries vanaf deze zomer als predikant aan het werk in de Gereformeerde Kerk (v) te Ridderkerk. De Venezolaanse predikant Hipólito Cordero, afkomstig uit één van de gereformeerde kerken in Venezuela, volgt hem op.

Informatie

Voorzitter zendingscommissie Dordrecht: Leo van Vugt, (078) 617 77 08, lvanvugt@zonnet.nl
Voorlichting zendingscommissie: Jannet Messelink, (078) 622 642 9, jannet_messelink@wanadoo.nl

Vakantiebijbellesrooster bij Naast/

De vakanties staan voor de deur. Velen verwisselen de woning voor een tent, caravan of appartement. Neem je Bijbel mee. Neem eens extra tijd om in Gods Woord te lezen. Het magazine over zending en hulpverlening *Naast/* helpt daar ook dit jaar weer bij met de uitgave van een bijbellesrooster, als bijlage bij het juli/augustusnummer.

De theologe drs. Maaïke Harmsen, die - samen met haar man - enkele jaren op Papua werkte tekende deze keer voor de overdenkingen. In aansluiting op de Micha-campagne staat ze in de dagelijkse meditatie stil bij het thema 'gerechtigheid'.

In de tweede helft van juni wordt het rooster op de gebruikelijke manier met het blad *Naast/* verspreid onder de leden van de Gereformeerde Kerken (v).

De lijdende kerk: vernederd, verhoogd, gegroeid

‘De mensen die op aarde leven juichen om de dood van de twee profeten, en opgetogen sturen ze elkaar geschenken, want de profeten waren een grote kwelling voor hen geweest. Maar toen de drieëneenhalve dag voorbij waren, voer er een levensgeest uit God in hen en kwamen ze weer overeind. Iedereen die hen zag werd doodsbang. Er klonk een luide stem uit de hemel, die tegen hen zei: ‘Kom hierboven.’ Toen stegen ze in de wolk op naar de hemel, voor het oog van hun vijanden. Op dat moment kwam er een zware aardbeving, die een tiende deel van de stad verwoestte. Zevenduizend mensen werden door de aardbeving gedood, de rest werd door vrees bevangen en begon de God van de hemel eer te bewijzen.’

Openbaring 11:10-12

R.R. Roth ■

*‘Alsjeblieft, een ring met edelsteen, voor jou, mijn vriendin.
Omdat die christenhonden eindelijk dood zijn.’
‘Nee joh, dit had je niet moeten doen... die ring bedoel ik.’*

Vreemd.

Als christen vervolgd worden, is zwaar.

Maar ik lees dat het voor mensen die niet willen geloven ook zwaar is.

De profeten van de Here God zijn een grote kwelling voor ze geweest.

De twee getuigen van God op aarde (lees: de kerk op aarde afgebeeld als twee getuigen; hun getuigenis is rechtsgeldig), gehuld in een boetekleed, veroorzaken ergernis.

Kwelling brengt de kerk voor mensen die niet geloven.

Wat een opluchting dat die kerk na hun getuigenis, eindelijk wordt afgetuigd.

Zo blij zijn ze met de dood van de kerk, dat ze een feestje vieren en elkaar cadeaus geven.

*‘Alsjeblieft, een ring met edelsteen, voor jou, mijn vriendin.
Omdat die christenhonden eindelijk dood zijn.’*

‘Nee joh, dit had je niet moeten doen... die ring bedoel ik.’

*Wij zijn blij als we verlost zijn van de vervolging op de aarde.
Maar de mensen op de aarde zijn ook blij dat ze van ons af zijn.*

Wij zijn een kwelling voor hen, waar een ongelovige vanaf wil.

De kerk is lijdende kerk, omdat de gelovigen dat lijden over zichzelf afroepen.

De kerk is lijdende kerk, omdat de boodschap van ons getuigenis een kwelling is die dodelijke tegenreactie oproept.

Stefanus onderging het.

En zoveel andere gelovigen die een man als Paulus zijn in handen kreeg.

Ik lees deze verzen bij mijn kerk, tot een ruïne gemaakt door mensen die Jezus niet willen erkennen;

Ik lees deze verzen bij mijn kind, onthoofd omdat hij kind van mij, getuige, is.

Ik ben als getuige een kwelling voor ongelovigen.

Daarom is mijn kerk kapot.

Daarom is mijn kind nu dood.

Besef ik eigenlijk wel wat ik doe als getuige van Jezus?

Hoeveel pijn, verwarring en kwelling ik breng in het leven van niet-gelovigen?

Jezus zet hun leven op de kop.

Hij vraagt een volstrekt ander steunpunt dan dat ongelovigen kiezen.

Volgens mij begrijp ik een beetje van de reactie van hun blijdschap om mijn dood.

Als getuige van Jezus maak ik hun leven zuur.

Ik voel medelijden met mensen die mijn getuigenis aanhoren.

Niet dat ik stop met getuigen, maar het wordt er niet makkelijker van.

Ik wil het zien, de kwelling die ik in het leven van een ander teweeg breng.

Schokkend dat de liefde van Jezus zo benauwend kan uitwerken.

Schokkend dat het niet te voorkomen lijkt.

Maar verrassend is wat er ook gebeurt!

Want kijk! Daar stáát Stefanus! Daar stáát mijn kind!

En kijk! Daar gaan ze!

God heeft ze opgewekt en roept ze tot zich in de hemel.

Het meisje schrikt zich kapot.

De ring valt uit haar handen.

Haar vriend zakt weg in de aarde die haar mond opent om hem te verzwelgen.

Schreeuwend klampt zij zich vast aan wat later God zelf blijkt te zijn.

‘Alsjeblieft, mijn kind, voor jou een ring met edelsteen.

Ik blijf bij je en bezegel mijn belofte met deze ring van trouw.’

Zij staat daar maar te schutternen: ‘Dit had u niet moeten doen.’

Maar ergens beseft ze dat ze God op een andere manier nooit zou hebben ontmoet.

En haar getuigenis klinkt verder.

Ds. Robert Roth is predikant van de Gereformeerde Kerk te Oegstgeest.

Belijden is beleven

wandelen met God

Deze titel ontleen ik aan de naam van een vrouwenvereniging, die ik mij herinner van vroeger: 'Belijden is beleven'. Kennelijk gold dat toen ook al. Belijden is nooit droog, het vult je leven.

B. Luiten ■

Loslaten

Ooit moest Abraham zijn land verlaten. Hij kon wel wat meenemen, maar het meeste moest achterblijven, zijn onroerend goed, zijn familie, enz. God riep hem naar een ander land, ver weg, nog onbekend. Abraham had dat nog nooit gezien. Hij wist ook niet de weg erheen, en hoe de reis zou zijn. Dat werd hem niet verteld, het enige houvast was dat God met hem zou zijn. Dus werd van Abraham een groot vertrouwen gevraagd. Vertrouwen, dat wij *geloof* noemen. Diep in zijn hart moest hij de keus maken voor God. Hij moest alles zetten op de betrouwbaarheid van wat hij had gehoord, de stem die hem riep naar een nieuwe toekomst. Alleen zo zou hij al het andere kunnen loslaten, alles waardoor hij tot op dat moment iemand was, met invloed en aanzien.

Een diepingrijpende beslissing moet dat zijn geweest. We kunnen ons dat nauwelijks voorstellen. En toch was zo het begin van Gods verbond met Abraham, zo heel typerend voor alle christenen in alle eeuwen.

Want God vroeg dit niet zomaar. Op deze manier heeft Abraham ervaren, dat het nieuwe, dat God wilde schenken, geen enkele aansluiting had met zijn bestaan tot op dat moment. Hij moest zijn leven loslaten, om een nieuw leven te krijgen. Op een andere manier zou dat niet gaan.

Het is zo simpel, het wordt de kinderen op de basisschool verteld. Ze zingen ervan: 'Abraham, Abraham, verlaat je land, verlaat je stam'. Tegelijk is deze grondlijn in Gods verbond voor ons het allermoeilijkste. We zouden immers zelf als goden zijn? Dat hadden we toch gedacht? Om dan alles in te leveren en God te belijden, dat is iets dat je helemaal beleeft.

Volgen

Eeuwen later zei Jezus net zoiets. Hij vertelde over zijn Vader, en over de weg naar Hem toe. En dan ineens kon het klinken: 'volg Mij!' Dat overviel de mensen op de meest onverwachte momenten. Visseren waren bezig met hun netten en hun boten, ter plekke moesten ze alles uit hun handen laten vallen. Iemand wilde eerst nog afscheid nemen van deze en gene, maar

daar was geen tijd voor. Een ander moest het begraven van zijn vader aan anderen overlaten. Enorm ingrijpend allemaal. Dat vroeg Jezus niet aan iedereen zo, maar Hij kon dat wel zo doen. In principe vraagt Hij daarmee de *bereidheid* aan ons allemaal, om, als Hij het vraagt, zonder uitsel alles los te laten en Hem te volgen. Dat vraagt nog steeds hetzelfde vertrouwen in God, als wat ooit van Abraham werd verwacht. Terwijl de betekenis steeds duidelijker wordt. Wat wij in Jezus ontvangen, ligt niet in het verlengde van wat wij hebben of kunnen. Het sluit niet aan bij wie we zijn. Het is geheel nieuw, uit God alleen, in Jezus. Geloof dat, vertrouw dat, belijd dat, en volg Hem dan, laat alles daarvoor los. Wees daartoe bereid. Niet als een slachtoffer, maar als iemand die een bewust een goede keus maakt.

Jezus vroeg het niet alleen, Hij liet het ook zien in zijn eigen leven. Hij ging ons voor in het loslaten van alles. Toen Hij tenslotte zelfs zijn leven gaf, lagen zijn laatste bezittingen aan de voet van het kruis. Zo trad Hij in onze plaats, Hij werd de mens die voor Gods aangezicht niets overhield. Alles verdween in de dood. Zo werd Hij onze weg tot God. De weg waarlangs je niets meeneemt.

Geloven

Het is van veel belang, dat wij die weg kunnen vinden en kiezen. Niet pas bij het sterven slaan wij deze route in, nee, het 'volg Mij' klinkt vandaag, in de volle bedrijvigheid van ons leven, temidden van alles wat we hebben en kunnen en waardoor wij iemand zijn. Het is het grondpatroon van het leven met God, het leven *door* God: het sluit nergens bij aan, we hebben het niet uit ons zelf, we kunnen het niet bereiken of verdienen. We ontvangen het, in Jezus, als we kunnen loslaten wat we hadden. Als we oprecht zeggen, dat we daartoe bereid zijn.

Dat geloof is een ware belevenis.

We mogen van de wereld gebruik maken, maar in het besef dat zij bezig is voorbij te gaan (1Kor.7:31). Er is niets dat blijft, niets om je aan vast te klampen. Temidden van alles dat vergankelijk is, is er maar één blijvend element: *wat God geeft in Jezus.*

Wie dat gelooft, leert zijn hart anders richten.

Niet op zijn eigen verlangens en begeerten, op de korte termijn vreugden, maar op God en waar Hij mee bezig is.

Door zijn Geest geeft Hij nu al veel terug. Er is een begin van eeuwige vreugde voor ieder, die het oude wil loslaten om het nieuwe te ontvangen. Jezus zei met nadruk, dat Hij honderdvoudig alles vergoedt wat je om Hem kwijtraakt, niet alleen straks, maar ook nu al (Marc.10:28-31). *Hij zelf is ons nieuwe leven*. Hij maakt ons tot zijn hand en zijn voet, Hij neemt ons mee in wie Hij is en wat Hij doet. Dit gaat boven alles uit wat we kunnen bedenken, we leren Hem herkennen in zijn werken en in mensen.

Terwijl de voorwaarde blijft: laat je dan je oude leven los? Alles waardoor je zelf iemand bent, waardoor je je eigen geluk verzorgt, waardoor je je vastklampt aan het hier en nu, enz., enz.? Als je dat niet doet, kun je wel praten over een nieuw leven, maar je maakt er geen ruimte voor. Dan belijdt je God met je mond, niet met je hart. Met als gevolg dat je voelt dat je ergens buiten staat, je gaat proberen toch binnen te komen, je gaat op zoek. Misschien is het ergens anders beter, een andere kerk misschien? Maar het nieuwe leven is niet ergens anders, het is in Jezus, zo dichtbij. In het Woord, dat je hoort. Maar je kunt niet volgen als je blijft waar je bent. Je kunt niet ontvangen als je niet loslaat. Het is het moeilijkste, nog steeds. Toch wordt het honderdvoudig vergoed.

'U bent mijn God!'

God liefhebben houdt in, dat je je aan zijn geboden houdt. Niet als een zware last, maar als een overwinning op de wereld (1Joh.5:3,4).

Opmerkelijke woorden, die een helder licht verspreiden. Geboden zijn niet om te verdienen, of om wat terug te doen aan God. Nee, ze zijn een uiting van liefde. Van God vasthouden boven alles en iedereen. Zo zijn ze ook blijk van overwinning. Van deze overwinning namelijk, dat het nieuwe leven (in Jezus) het wint van het oude (getypeerd door deze wereld).

Het is een waardevolle oefening om zo naar de geboden te kijken. Jezus zei al: in elk gebod gaat het om God zelf, wie Hij voor je is.

Bijvoorbeeld dat je niet mag stelen. Dat is duidelijk een goed gebod, zelfs iedere humanist zal je dat toestemmen. Maar als je alleen dat ziet, zie je niet genoeg. De vraag, die in het achtste gebod naar je toekomt, is: wie geeft je alles in gebruik? Of: wie maakt je rijk? Ooit wilde Abraham niets aannemen van de koning van Sodom, na zijn overwinning op de koningen van het oosten.

Nog geen schoenriem wilde hij aanpakken.

Opdat nooit gezegd zou kunnen worden, dat die koning hem rijk had gemaakt. *Die eer hield Abraham volledig aan God*. Eerst had hij geleerd alles achter te laten, nu wilde hij alleen van God ontvangen. Daarin beleed Abraham zijn God op liefdevolle wijze, vol vertrouwen, en toonde hij zich niet afhankelijk van aardse rijkdom. Ziedaar een treffende toepassing van wat God in het achtste gebod bedoelt, tot op vandaag de dag. De

Geest van Jezus schrijft in onze harten, dat Hij ons rijk maakt, meer dan we kunnen bevatten. Met Hem zullen we heel de nieuwe wereld ontvangen. Wie dat gelooft, belijdt dit door op geen enkele andere manier rijk te willen worden, en zeker niet buiten God om of tegen God in. Zo wordt het belijden iets dat je leven vult, je denken, je schrijven, en noem maar op.

Ik denk ook aan het zevende gebod, dat God trouw vraagt in het huwelijk. Oppervlakkig bekeken kan ieder mens het daarmee eens zijn. Maar als we God in dit gebod zien, krijgen we oog voor een heel andere dimensie. Hij is degene, die de vrouw toevertrouwt aan haar man, onder de nadrukkelijke voorwaarde dat die zijn leven voor haar zal inzetten. Van de vrouw vraagt Hij diezelfde toewijding, in het geloof dat Hij van twee mensen een eenheid maakt (Ef.5:25-32). De bedoeling is elkaar naar de grote Bruiloft te brengen, en dat man en vrouw onderweg iets van God zien laten zien aan elkaar, van zijn liefde en trouw, onder alle omstandigheden. Wie Jezus is voor de gemeente, vertaalt Hij in één lijn door naar de echtparen die Hem volgen. Laat elkaar dan niet halverwege achter. En mocht je toch die neiging krijgen, om reden van teleurstelling of zo, denk er dan op tijd aan dat je God belijdt: *'U maakt mij gelukkig, hoe dan ook, juist als ik trouw blijf'*.

Vorige keer ging het over God verloochenen.

Hoe iemand op een zeker moment kan zeggen: 'U leidt mij niet langer, ik neem nu mijn geluk in eigen hand'. Dat gebeurt helaas maar al te vaak. Maar nu het tegenovergestelde: 'U leidt mij, en dat blijf ik aan U toevertrouwen, al vind ik de weg nu heel moeilijk worden'. Dat belijden is beleven, voluit, én de boze (met al zijn verleidingen) overwinnen! 'U leidt mij', dat is geweldig om zeggen én te blijven zeggen in tijden van ziekte, van moeite, als mensen je van alles aandoen. Het is het eerste gebod: 'U bent mijn God, ik begeer geen ander, aan U vertrouw ik mij toe, al overzie ik niet hoe het nu gaat'.

Ik denk ook aan het gebod om altijd een betrouwbaar getuige te zijn. Dat je op z'n tijd weet te spreken en te zwijgen. Zie je God hierin, dan weet je je vaak aangestuurd om woorden te spreken die iemand echt helpen, wellicht kunnen behouden. Andersom besef je, dat je nooit leugens nodig hebt om jezelf ergens uit te redden. Je wordt gered, door Jezus, aan Hem de eer. In Hem mag je altijd waarheid spreken, ook al getuigt die tegen je. Want Hij wil alle zonden verzoenen. Waarheid maakt vrij.

Doen

Zo kunnen nog vele voorbeelden worden toegevoegd. Ieder christen die nadenkt over zijn leven, kan situaties noemen waarin hij zijn vertrouwen op God zou kunnen laten blijken. Vertrouwen, waarvoor je verder alles uit handen geeft. Doe dat dan.

Bas Luiten is predikant van de Gereformeerde Kerk te Zwolle-Centrum

De zegen als het gezicht van God (III)

Wie, wat, hoe, waar en wanneer?

Aan het eind van elke zondagse eredienst krijgen we de zegen van de Heer mee. Maar wat houdt die zegen in? En hoe zeker kun je zijn van datgene wat in de zegen verwoord wordt? In een serie van drie artikelen willen we bezien hoe een theologie van de zegen ons kan helpen om God te ervaren in het midden van het alledaagse leven. In de twee artikelen van de afgelopen twee weken werd een inleiding gegeven in de theologie van de zegen, een bijbeltheologische verkenning en een systematischtheologische schets op hoofdlijnen. In dit derde en laatste artikel bespreken we enkele praktischtheologische vragen en maken we een balans op.

M. Derks ■

Ambtstheologie

De Synode van Leusden heeft uitgesproken dat “in plaats van de voorgaande synodebesluiten (...) iedere broeder die door de kerkenraad geroepen wordt in een eredienst voor te gaan, daarmee tevens de bevoegdheid ontvangt om in die kerkdienst de zegen(groet) ongewijzigd uit te spreken, ook met opheffing van de handen.” De belangrijkste grond hiervoor is dat “voor het zegenend groeten en zegenen van de gemeente in Gods naam (...) geen specifieke vereisten (gelden) die dat element van de eredienst onderscheiden van diverse andere elementen waartoe de broeder die de dienst leidt bevoegd is.”¹ Kortom, het zegenen wordt niet alleen aan de predikant toegestaan, maar aan iedereen die van de kerkenraad bevoegdheid gekregen heeft om voor te gaan. Dit past binnen de protestantse traditie, omdat de zegen hierin meer verkondigend dan priesterlijk is.² Het is wel opvallend, dat daarmee de ambtelijke basis van de zegen verdwenen lijkt. Vermoedelijk is dat te plaatsen binnen de toenemende functionalisering van het ambt (vgl. het ‘geen specifieke vereisten’).

De vraag wie er mag zegenen heeft van oorsprong te maken met hoe je aankijkt tegen het ambt. Binnen kerken van orthodox-gereformeerde signatuur wordt gewerkt vanuit een ambtsleer die tussen de doperse en de rooms-katholieke instaat. De rooms-katholieke ambtsleer kan christologisch of ontologisch genoemd worden, omdat de ambtsdrager daar Christus representeert: het heil komt via de bediening door een voor het leven gewijde priester tot de gelovigen. De doperse visie kan pneumatologisch of functioneel genoemd worden, omdat daarin iedereen Christus kan represente-

deze gedachte vandaan komt, stond daarmee echter geen democratisering van het priesterambt voor ogen, maar ageerde tegen de clericalisering in de Rooms-katholieke Kerk.³ Ook in 1 Petr. 2:5 en 9 wordt het priesterschap aller gelovigen niet gesteld tegenover het ambt van oudste (vgl. 1 Petr. 5).⁴

Authenticiteit en congruentie

Het is juist dat er voor het zegenen geen speciale vaardigheden nodig zijn.⁵ Toch kun je niet zomaar zegen dat iedereen dat maar even kan

omdat hij of zij de zegen doorgeeft, moet hij of zij deze eerst wel zelf ontvangen hebben

ren. Binnen de orthodox-gereformeerde kerken zijn er mensen die evangelisch-charismatisch georiënteerd zijn en voornamelijk deze mensen menen dat iedereen de zegen moet kunnen geven. Men doet dan vaak een beroep op het idee van het ambt of priesterschap van alle gelovigen. Luther, bij wie

doen. Tegenwoordig is authentieke uitstraling van groot belang. Dat is niet alleen praktisch van belang, maar ook en vooral theologisch. Het missen van authenticiteit bij de bediening van de zegen staat de werking van de zegen in de weg. Wanneer de zegen een bepaalde stand van zaken constateert of wan-

neer het een opdracht is waarbij het uitgesprokene uitgevoerd moet worden, is het geloof of de authenticiteit van de voorganger niet relevant. Maar wel als de zegen als belofte opgevat wordt. Voor een congruente manier van zegenen moet de zegnende persoon niet uit zijn op macht. Omdat hij of zij de zegen doorgeeft, moet hij of zij deze eerst wel zelf ontvangen hebben. Ook is een goede relatie tot de gezegende van belang.⁶ Dat vraagt dus om een authentieke houding: het moet zichtbaar zijn dat je niet maar een formule uitspreekt, maar dat je weet – weten als ervaringskennis – wat je doet.

Gezegende zaken

Binnen onze kerken kennen we alleen het zegenen van mensen, maar zouden we ook dieren of dingen kunnen zegenen? Gemeentelieden vragen hun pastoor of predikant om hun huis of hun auto te zegenen. Ik heb ook verhalen gehoord van mensen (binnen de Rooms-katholieke Kerk, maar ook daarbuiten) die hun dieren wilden laten zegenen en van ziekenhuispredikanten die een nieuw ziekenhuis zegenden. Gemakkelijk kan dat als ‘bijgelovig rooms gedoe’ aan de kant geveegd worden.⁷ Maar wat dacht u van het in onze kringen bekende kindergebed voor het eten: ‘Here, zegen deze spijze.’ Hier wordt toch duidelijk om een zegen over een ‘ding’, namelijk eten gevraagd.⁸ Ook kan gewezen worden op de zegening van de dieren door God bij de schepping (Gen. 1:22). Het zegenen van voorwerpen of dieren kan ons helpen onszelf terug te wijzen om dit concrete aardse leven, waarin we deel uitmaken van een breder verband van medemensen, dieren, plaatsen – kortom van het geheel der schepping.⁹

Waar en wanneer?

Het gezegend worden in de liturgische samenkomsten is wezenlijk voor de joods-christelijke traditie.¹⁰ De Aäronitische zegen uit Num. 6, die in de gehele canon zijn weerklank vindt, stond centraal in de oudtestamentische eredienst. Luther voerde die zegen (mogelijk opnieuw) in als vast onderdeel van de eredienst.¹¹ De zegen hoort dus eerst en vooral thuis binnen de

liturgie. Daar ontvangen wij de zegen en van daaruit zijn wij anderen tot zegen. Een zekere hiërarchische onderschikking van andere plaatsen en tijden om de zegen te geven lijkt mij daarom wenselijk. In onze kerkdiensten wordt de zegen aan het begin en aan het eind gegeven. De zegen is een vast onderdeel van de eredienst en is bestemd voor alle gelovigen. In de Rooms-katholieke en Lutherse traditie kent men de zogenaamde casualiën, zegenhandelingen die aan enkelingen worden gegeven in nieuwe levenssituaties. Deze staan in de lijn van de handoplegging die in de vroege kerk plaatsvond na de doop bij de toetreding tot de christelijke gemeenschap (vgl. Hand. 8:16v. en 19:5v.). Daarom is het zaak de relatie tot de doop helder voor ogen te houden, hetgeen bijvoorbeeld gebeurt in het gereformeerde formulier voor de openbare geloofsbelijdenis. De casualiën dienen het heil in Christus in een nieuwe levenssituatie werkelijkheid te laten worden en verdienen m.i. een heroverweging in de protestantse traditie.¹²

De kracht van de taal

Sommige predikanten spreken de zegen in de eredienst in de aanvoegende wijs uit, anderen in de aantonende wijs. Bij de bespreking van Num. 6 in het eerste artikel wees ik er al op dat de aanvoegende wijs zich het beste leent. In het tweede artikel benadrukte ik in navolging

de Heer u zegenen.”) zou ik daarom twee alternatieven in de vorm van meer ‘parafraserende’ formuleringen ter overweging mee willen geven. De eerste parafrase luidt als volgt:

“De HEER zal met zijn zegen tot u komen.”

Hierin wordt benadrukt dat God vanuit de toekomst naar ons toe komt. God ziet ons en blijft niet onbewogen.

De tweede parafrase luidt zo:

“De HEER zal zijn zegen over u doen regenen.”

In de eerste plaats wordt hierin tot uitdrukking gebracht dat de zegen ‘van boven’ komt. Daarnaast wordt de zegen met de regen vergeleken, dus aan iets ‘tastbaars’ uit de concrete werkelijkheid. Tenslotte past het beeld van de regen bij de ‘uitwaaierende’ structuur van de priesterzegen: de zinnen worden steeds langer, de zegen spreidt zich uit over ons en baant zich een weg tot in de uithoeken van de schepping. In elk geval wordt de zegen pas werkelijkheid wanneer deze ‘landt’ in ons leven. Alleen dan kan de zegen vervuld worden en worden wij vervuld van Gods goedheid. Naast de vaste, uit de Bijbel afkomstige formuleringen kunnen ook andere zegenformules gebruikt worden. Het feit dat in verschillende situaties in de Bijbel dezelfde

als we God hebben leren zien in wat we al hebben en ervaren, dan kunnen we ook hopen uitkijken naar nieuwere en andere dingen waarin God iets van zich laat zien

van Luther en Bonhoeffer het beloftekenmerk van het zegenen. Toch heeft de aanvoegende wijs een nadeel en blijkt hier dat onze woorden tekortschieten: we missen de juiste ‘grammaticale middelen’ om de zegen op een juiste wijze uit te spreken.¹³ We zijn namelijk niet in staat tot uitdrukking te brengen dat de zegen ‘van buiten’, ‘van boven’ en ‘vanuit de toekomst’ tot ons komt. Naast de aanvoegende wijs die bijv. in de NBV gebruikt wordt (“Moge

zegenformule wordt gebruikt en in dezelfde situaties verschillende, geeft aan dat een vaste formulering niet noodzakelijk is, wat wel het geval is bij magie.¹⁴ Dit betekent echter niet dat elke formulering juist is. Met een zegen als ‘ik zegen jou met geduld, om beter te kunnen reageren op je kinderen’ wordt te weinig tot uitdrukking gebracht dat God zegent. Daarnaast kan deze ‘zegen’ als een (onmogelijke) opdracht ervaren worden en kan de vraag gesteld worden of het niet ook

of vooral van belang is de persoon in kwestie concrete handreikingen te geven om meer geduld te ontwikkelen.¹⁵

High fives

In sommige gemeenten laat de voorgaande ouderling het opsteken van de handen achterwege bij het geven van de zegen aan het begin en het einde van de eredienst. Dit komt m.i. voort uit een (onbewuste) angst voor manipulatie. Het misverstand is echter dat dan verondersteld wordt dat men met woorden *niet* zou kunnen manipuleren.¹⁶ Naast het opheffen van de handen kan in bepaalde situaties ook voor *handoplegging* gekozen worden: niet alleen een *gebaar*, maar ook *aanraking*. God komt dan nog dichterbij: Hij raakt je als het ware aan. Authenticiteit bij de zegenende, congruentie (tussen woord, gebaar en/of aanraking) en het aanvoelen van de juiste context (tijd, plaats, sfeer) dragen bij aan het terugdringen van de mogelijkheid van manipulatie.¹⁷

Uitzicht

Het verlangen naar meer is vaak een verlangen naar *nieuwe* ervaringen, *nieuwe* rituelen en *nieuwe* gaven. Vaak wordt dan de kritische vraag aan de kerken gesteld, waarom velen in onze kerken weinig willen weten van tongentaal en van bijzondere ingevingen van de Geest. Wanneer we kijken in welke context mensen in de Bijbel van zegen spraken, dan blijkt het juist te gaan om hele normale en alledaagse dingen. Zou het van daaruit niet beter zijn eerst te leren zien waar we God herkennen in wat we al hebben en ervaren? Als we zouden leren om op een legitieme manier de Naam van de HEER te verbinden met wat we krijgen en meemaken, zouden we dan niet veel meer 'winst' boeken?

Als we God niet echt kunnen zien in iets als het brood op ons bord, dan dringen we Hem steeds verder terug uit onze alledaagse werkelijkheid (God als *Lückenbüßer*). In dat opzicht zou veel verlangen naar meer juist leiden tot een 'uitstel van executie'. Kortom, het 'meer' in het verlangen naar meer moet niet als kwantitatief, maar als kwalitatief gezien worden. En als we *dat* echt

hebben geleerd, als we God hebben leren zien in wat we al hebben en ervaren, dan kunnen we ook hopen uitkijken naar nieuwere en andere dingen waarin God iets van zich laat zien. Uiteindelijk zullen we God zien van aangezicht tot aangezicht, zullen we oog in oog staan met de HEER van ons leven (1 Kor. 13:12)!

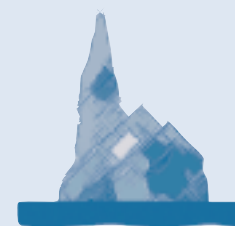
Drs. M. Derks studeerde theologie aan de Theologische Universiteit in Kampen. Hij werkt o.a. als catecheet in de Gereformeerde Kerk van Zwolle-Noord en als docent filosofie aan het Greijdanus College in Zwolle. Hij bereidt zich voor op een theologische vervolgstudie in Manchester (UK).

Noten:

1. Acta Leusden 1999, 82v. Voor het gemak beperk ik mij hier tot de bespreking van de situatie binnen de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt. "In andere kerken van gereformeerd belijden bestaat hierover geen strikte regelgeving." (M.C. Mulder, "Een zegen ontvangen, een zegen geven: elkaar de handen opleggen?" In *Meer dan genoeg: het verlangen naar meer van de Geest*, H. ten Brinke e.a., 112-123. [Barneveld: De Vuurbaak, 2004], 119)
2. E. Talstra, *Oude en nieuwe lezers: een inleiding in de methoden van uitleg van het Oude Testament* (Kampen: Kok, 2002), 67.
3. M. Luther, *De vrijheid van een Christenmens*. Vertaald door dr. C.N. Impeta. Oorspronkelijke uitgave *Von der Freiheit eines Christenmenschen* uit 1520 (Kampen: De Groot-Goudriaan, 21983), 33; U. Heckel, *Der Segen im Neuen Testament: Begriff, Formeln, Gesten: mit einem praktisch-theologischen Ausblick* (Tübingen: Mohr Siebeck, 2002), 360vv.
4. Binnen het kader van deze bijdrage kan de ambtsleer niet uitgebreid besproken worden. Wel lijkt het mij van groot belang de ambtsleer opnieuw te bedenken. Vanwege de toenemende nivelering en functionalisering lijkt mij een heroriëntatie op de Rooms-katholieke ambtsleer waardevol.
5. D. Greiner, *Segen und Segnen: eine systematisch-theologische Grundlegung* (Stuttgart etc.: Kohlhammer, 1998), 137.
6. Greiner, a.w., 66-69.
7. Het zegenen van voorwerpen of dieren in bijv. de Rooms-katholieke Kerk onthefte de mens echter niet van zijn verantwoordelijkheid: de mens wordt daarbij (als het goed is) ook opgeroepen om verantwoord om te gaan met bijvoorbeeld de ingezegende auto.
8. Zo zien we maar weer dat de geloofspraktijk soms sterker is dan de kerkelijke leer of de theologische theorie.
9. Dat dit soort dingen op het eerste gezicht vreemd overkomen, komt o.a.

voort uit een angst voor magie, maar vooral uit een personalistische trek in ons denken. Daarin staat de mens centraal, los van zijn omgeving. Het personalisme miskent het scheppsmatige, het lichamelijke van ons menszijn. Je kunt een mens echter nooit los zien van zijn/haar omgeving. Je zou het kunnen overwegen om dingen of dieren te zegenen, omdat (voor zover) die in relatie staan tot mensen. Dan gaat echter wel het aspect van de aanspraak, die kenmerkend is voor de zegen, verloren. Misschien dat het bidden om de zegen daarom beter is (Heckel, a.w., 371).

10. Greiner, a.w., 342.
11. Talstra, a.w., 67.
12. Heckel, a.w., 363-369. Men zou hier kunnen denken aan nieuwe levenssituaties als de stap van basisschool naar middelbare school (die vaak samenvalt met de overgang naar de puberteit) of de overgang van studeren naar werken. Ook kan gedacht worden aan huwelijksjubilea, het beginnen aan een nieuwe baan of pensionering. Dit lijkt misschien vreemd en onwennig, maar het zou de verbinding van God met ons alledaagse leven kunnen versterken.
13. Talstra, a.w., 55.
14. Greiner, a.w., 137.
15. Mulder, a.w., 113 en 121v.
16. M.L. Frettlöh, *Theologie des Segens: biblische und dogmatische Wahrnehmungen* (Gütersloh: Chr. Kaiser Gütersloher Verlaghaus, 42002), 20.
17. Greiner, a.w., 326vv.; Heckel, a.w., 354v.

uit de kerken

Veenendaal-Oost - bedankt voor beroep: M.H. Oosterhuis te Ede-Noord

Leeuwarden - beroepen: Dr. J.R. Douma te Haarlem

Telefoonnr. Dr. H.A. Speelman: 038-3865125, e-mail: herman.speelman@gmx.de

Ambt of baan?

boekbespreking

Uit hoofde van zijn functie als bijzonder hoogleraar religie en recht aan de Rijksuniversiteit te Groningen wil prof. mr. F.T. Oldenhuis regelmatig een congres organiseren op terrein van recht en religie. Hoe kan het ook anders in de reformatorische traditie: als eerste thema stond de positie van de predikant centraal. Het congresverslag is inmiddels gebundeld en uitgegeven: 'Predikant tussen baan en ambt'.

J. Westert ■

De auteurs van de bundel verschillen nogal van mening. Prof. mr. F.J. van der Ploeg en prof. mr. W.A. Zondag zijn van mening dat er geen doorslaggevende redenen zijn om de predikant niet onder het gewone arbeidsrecht te brengen. "Aan de ambtsuitoefening kan op zichzelf via de constructie van de arbeidsovereenkomst gestalte worden gegeven. Het religieuze karakter staat 'aards gezag' niet in de weg", aldus Zondag. Indien kerken wel een geheel eigen juridische positie aan de predikant willen toekennen, doen ze er goed aan deze zodanig te regelen dat het ver weg blijft van de arbeidsovereenkomst. Daar ligt het belangrijkste knelpunt. In de praktijk lijkt de rechtspositie van de predikant veel en eigenlijk steeds meer op die van een 'gewone werknemer'. Bovendien betekent het vasthouden aan de eigen rechtstoestand van de dominee ook, dat op het terrein van sociale zekerheid, fiscale wetgeving, en pensioenrecht de positie van de predikant telkens weer op zijn eigen merites moet worden doordacht. Vooral bij de kleinere kerkgenootschappen is de aandacht over het algemeen niet gericht op de materiële arbeidsrechtelijke verhouding. Alleen daarom al is de predikant in de praktijk een volger van de maatschappelijke ontwikkelingen op het gebied van arbeidsverhoudingen. In zijn bijdrage wijst Zondag er terecht op, dat er op het terrein van de rechtsgang en de wijze waarop kerken en predikanten intern hun conflicten beslechten, nog een flinke weg is te gaan. In dit opzicht zouden kerken zich weer niet te ver van het

civiel recht moeten verwijderen. Deze conclusie lijkt mij erg juist. Ik wijs daarbij bijvoorbeeld op de emeriteringsregelingen van kerkgenootschappen. In de nieuwe pensioenwet worden deze fondsen en regelingen in beginsel onder het regime van de pensioenwet gebracht. Als dat echt vorm krijgt, hebben kerkgenootschappen, zowel qua bestuur als qua financiering van pensioenaanspraken nog een hele slag te maken.

Kerkrechtelijke benadering

Mr. P.T. Pel en mw. mr. T.M. Willemse pleiten in de bundel voor een geheel kerkrechtelijke benadering van de positie van de predikant. Zij stellen dat kerken een geheel eigen regime hebben. Het eigen statuut van de kerk is geregeld in de kerkorde en uitgewerkt in het kerkrecht. Voor de benadering van de rechtspositie is vanuit de Dordtse kerkorde geen aansluiting gezocht bij het civiele arbeidsrecht. Pel is consequent en vasthoudend in zijn opvatting over de geheel eigen positie van de predikant. In de 'Rechtspositie en traktement van de predikant' heeft hij in het begin van de jaren negentig al eerder deze lijn uitgezet. In deze bundel vragen Pel en Willemse zich af of de verbintenis tussen kerkenraad en predikant wel een overeenkomst is tussen twee partijen in de zin van de Nederlandse wet. De predikant is dienaar van het woord. Hij is boodschapper van zijn Opdrachtgever. In die visie past geen gezagsverhouding tussen werkgever en werkne-

mer naar het gewone arbeidsrecht. Mw. Willemse wijst er op dat de kerk "zich beroept op haar eigen vrijheid omdat de toepassing van het arbeidsrecht op de rechtsverhouding tussen kerk en predikant wel degelijk een element brengt dat strijdig is met de visie van de kerk op het ambt van de predikant en op de plaats die deze in de kerkelijke structuur heeft." Dat heeft niets met koudwatervrees voor het arbeidsrecht te maken. Immers, veel kerkelijke arbeidsregelingen lijken materieel op gewone regelingen. Ze kunnen materieel ook niet te veel afwijken. Ik wees er al op, dat bijvoorbeeld de pensioenwet zich mogelijk gaat uitstrekken tot de emeritaatfondsen. De discussie over de 40-urige werkweek is een ander voorbeeld, waaruit blijkt dat de invulling van de rechtspositie van de predikant zich maatschappelijk vergelijkbaar ontwikkelt. Dat geldt ook voor de ontwikkeling van deeltijdfuncties, of re-integratie na ziekte. De materiële invulling van de positie van de predikant is steeds meer vergelijkbaar geworden met die van een 'gewone arbeider'. Het springende punt van verschil is dan ook niet de arbeidsvoorwaardenontwikkeling, maar de juridische verankering in het kerkrecht, dan wel het civiele arbeidsrecht. Het lijkt er op, dat de pogingen om de rechtspositie van de predikant onderscheidend zo te verdedigen, dat het arbeidsrecht buiten beschouwing blijft steeds meer geforceerde moeite kost. Een soort curiositeit die niemand meer begrijpt.

Balans

Mr. D.A.C. Slump maakt in de bundel de balans van de discussie op. "Hij proeft de ingehouden verbazing van prof. Zondag over de huiver in kerkelijke kring voor het paard van Troje in het gewaad van de arbeids-overeenkomst. Het ambt van de predikant is toch ook een job." Pel en Willemse redeneren tegengesteld. "De job van de predikant is toch primair een ambt." Slump vat zo de beide elkaar uitsluitende redeneringen mooi samen. De stellingen dragen bij aan datgene waar kerken goed in blijken; nl. het verdedigen van zgn. principiële stellingen. Een recent voorbeeld is de vraag of een predikant met een andere nationaliteit ook aan de regels van de Nederlandse wet moet voldoen in geval van een verblijfsvergunning. Vanuit de eigenstandige benadering van de kerkelijke positie van de predikant valt daar een principiële boom over op te zetten.

In zijn balans weegt Slump de argumenten van de voor- en tegenstanders in het debat over de onderscheiden rechtspositie van de predikant. Hij streeft naar verbinding. Waar het gaat om het bijzondere karakter van het ambt, kiest hij voor de bijzondere positie. "Hij is een dienstknecht des heren, een arbeider die rechte voren behoort te trekken bij het brengen van het woord van de waarheid, ook al gaat hij daarmee in tegen zijn 'werkgever'. Die positie maakt het ambt bijzonder. Deze verbijzondering moeten we echter niet verabsoluteren. De dominee heeft ook een gewone juridische verhouding in het geval van stoffelijke zaken, zoals traktement, pensioen, vakantie, ziekte en arbeidsongeschiktheid, grenzen aan werktijden. Maar ook waar het gaat om het verbreken van de verbintenis tussen kerk en dominee is goede juridische rechtsgang nodig. De stoffelijke kant van het ambt maakt een goede juridische positie met een goede rechtsgang nodig. Waarom zou je daarvoor geen aansluiting kunnen zoeken bij het civiele recht. Voor verschillende rechtsgebieden is dat al het geval.

Slump kiest voor voorzichtigheid. Hij heeft een voorkeur voor het primaat van de kerkelijke rechtsgang. Die rechtsgang dient dan echter wel voldoende geborgd te zijn. Anders staat de predikant te gemakkelijk in de kou, indien er problemen ontstaan.

Op tamelijk pragmatische gronden kan ik mij wel vinden bij de voorzichtige benadering van Slump dat het primaat van de kerkelijke rechtsgang op zijn plaats is. Bij voorkeur zou ik dat echter ingeperkt willen zien tot zaken die het belijden betreffen. Waar het gaat om een 'inhoudelijke beoordeling' van de dienaar van het woord van de waarheid ligt de exclusiviteit van dat oordeel bij de kerkelijke rechtsgang. In geval van materiele en arbeidsrechtelijke kwesties zou ik bij voorkeur aansluiten bij de bestaande civiele rechtspraktijk en de arbeidsovereenkomst. Ik vrees echter dat bij discussies over het functioneren een strikte scheiding van ambt en baan niet volledig zal zijn te maken. De gewone rechter moet kunnen toetsen of er elementaire rechtsbeginselen in geding zijn. Mede daarom lijken er op dit moment niet veel andere conclusies mogelijk.

Flinterdun

Bij lezing van de bijdragen in deze bundel viel mij gelijktijdig weer op hoe flinterdun de visie op het ambt is geworden. Slecht met pijn en moeite kunnen de pleitbezorgers voor een geheel eigenstandige rechtspositie hun pleidooi ook echt onderscheidend handen en voeten geven. Het is niet vreemd, dat hoogleraren als Van der Ploeg en Zondag dit debat in zekere zin hoofdschuddend voeren. Hun opvatting bevat minder vrees voor uitholling van het ambt door het arbeidsrecht, dan bij de beide andere scribenten. Vervolgens denk ik, dat het debat rond ambt of baan niet zo zeer is ontstaan vanwege het debat over het juridisch kader, maar alles te maken heeft met de maatschappelijke devaluatie van het ambt tot een gewone job; het verlies aan gezag ten aanzien van het ambt van 'dienaar des woords' speelt een grote rol. Het betreft hier een algemeen emancipatoir verschijnsel, dat op veel oude eerbiedwaardige ambten van toepassing is. De minister-president heet immers ook gewoon Jan Peter en die van defensie Eimert. De notaris is ook niet meer wat hij was. Voor veel ambten geldt, dat de beoefenaar ervan slechts op basis van persoonlijk functioneren gezag en geloofwaardigheid verwerft; de predikant heeft daar mee te maken. Er is nog een verschil met andere ambten. Het verschil heeft te maken

met de eigenwaarde (of het gebrek aan professionele eigenwaarde) van de beroepsgroep zelf, die te weinig de eigen bijzondere positie van het ambt geloofwaardig weet uit te leggen en zich toe te eigenen. Dan blijft er niet zoveel anders over dan om vanuit een sterk kerkrechtelijk kader die bijzondere positie te benadrukken. Het debat daarover maakt echter duidelijk dat die benadering eigenlijk ook tamelijk dun blijft. De bundel over ambt en baan is een prima verkenning van de juridische posities. Hij eindigt met een wijze balans van mr. Slump.

De bundel is indirect echter ook een oproep aan kerkgenootschappen werk te maken van de inhoudelijke bezinning op het ambt en de positie van ambtsdragers. Het gesprek vanuit de notie van roeping en de competentie van persoonlijk leiderschap is volgens mij een keiharde noodzaak. Teveel predikanten ervaren hun ambt als zwaar. Ze krijgen er te weinig energie uit. Veel kerkleden en kerkenraden beoordelen het functioneren vooral vanuit een horizontaal perspectief. Ik vermoed, dat in veel kritische noten die over de ambtsdrager worden gekraakt de verticale dimensie, als dienaar van Zijn opdrachtgever gemakkelijk achter de horizon verdwijnt. Dat geldt overigens niet alleen de predikanten, maar ook de andere ambten in de kerk. Ouderlingen zijn veelzeggend blij, dat hun periode er op zit. Er lijkt rond ambt en roeping fundamenteel iets misgegegroeid. Als je daar over nadenkt zouden we veel meer werk moeten maken van vernieuwing en versterking van de ambtsopvatting.

Jan Westert is directeur van ROC Menso Alting en regelmatig betrokken bij vraagstukken over de predikant.

Reacties: j.westert@planet.nl

Noot:

1. Rechtspositie en traktement van de predikant, GMV, Zwolle, 1991

Gebedsgenezing

In 'De Waarheidsvriend' uit ds. P.J. Vergunst zijn bezwaren tegen de term gebedsgenezing. Ik citeer hem hier via 'Woord & Dienst':

T. Groenveld ■

Laat ik opmerken de term gebedsgenezing onjuist te vinden. Dat geldt temeer de term gebedsgenezer, waarin de persoon nog meer centraal staat. Velen bidden en worden niet genezen. We geloven wel in gebedsverhóring, omdat de Bijbel daarvan vol is. God is een Hoorder van de gebeden, een gelovige en troostrijke wetenschap voor elk kind van God.

Dit is niet zomaar een subtiel verschil, maar laat de directe koppeling tussen het gebed en de genezing los.

Ds. Tonnis Groenveld is emerituspredikant van de Gereformeerde Kerk te Uithuizen en woont te Roodeschool.

Boekaankondigingen

Verschenen:

- Dagboekje: Hemelvaart en Pinksteren, over Handelingen 1 en 2 - M.D. Geuze, predikant van de Hervormde Gemeente in Nunspeet

Van uitgeverij De Banier:

- John Blanchard: Licht op Markus, 45 korte bijbelstudies
- John Blanchard: Licht op Lukas, 62 korte bijbelstudies
- John Piper: De vreugde van God
- Andrew Murray: Bijbels dagboek, Schep mij een rein hart

Van uitgeverij Buijten en Schipperheijn:

- Handboek 2007 van de Chr. Ger. Kerken in Nederland
- Informatieboekje Ned. Ger. Kerken
- Reinier Sonneveld: Jezus in 2011
- Wim H. Dekker, Roel Kuiper (red.): Alle vogels hebben nesten, nieuwe aandacht voor gezin en gezinshulpverlening
- Thea Elshof-Beuvers, Trouw aan Christus Kerk
- Ds. Henk Poot: Daniel, de visioenen
- Roel Kuiper e.a., Frisse lucht. De Christen-Unie en het kabinetsbeleid

Van uitgeverij De Vuurbaak:

- M. van Veelen: Johannes, het evangelie van de adelaar

- Michael Green: Dat geloof je toch niet, twaalf veelgehoorde reacties op het christelijk geloof
- W.G. de Vries, Ik keek mijn ogen uit. Herinneringen van dr. W.G. de Vries aan de jaren 1926-1952

Van uitgeverij Boekencentrum:

- Rolf Robbe: Bijna-elke-dagboek voor leraren

Apeldoornse Studies, uitgave TUA:

- Dr. H.G.L. Peels, God en geweld, in het O.T.

Uitgeverij Aspekt:

- Wim Zaal, God en Zoon
- Emerson Vermaat, De Evangelische Omroep

Uitgave 'Huis van Gebed:

- G. Boer, C. Graafland, De Geest verlangt naar meer: over de vervulling met de Heilige Geest en Zijn gaven

Van sommige van deze boeken volgt een nadere bespreking.

PERSBERICHTEN

2006 Goed jaar voor De Verre Naasten

In het jaar 2006 ontving De Verre Naasten ruim 3,5 miljoen euro aan inkomsten uit giften en subsidies. Dat is 25% meer dan in het jaar 2005 (2,8 miljoen euro). De Verre Naasten voerde projecten uit in 17 landen, zowel kerkelijke projecten als hulpprojecten op het gebied van onderwijs, gezondheid, landbouw, microkredieten en noodhulp. Dat blijkt uit het net verschenen jaarverslag 2006.

Het grootste deel van de inkomsten bestaat uit giften van donateurs uit de eigen achterban. Zij brachten 1,2 miljoen euro op, iets lager dan begroot. Dit werd echter meer dan gecompenseerd door hoge inkomsten, onder andere uit nalatenschappen (€ 436.000). Door de hogere inkomsten konden nieuwe projecten worden begonnen. Zo werkte DVN in 2006 voor het eerst in Ethiopië. Ook was er

ruimte voor enkele noodhulpprojecten: in Kenia ontvingen slachtoffers van de droogte voedsel en zaaizaad en in Congo maakte DVN het mogelijk dat honderden ontheemden door de burgeroorlog weer terug konden naar hun dorpen.

Nieuw in 2006 was de Afrikaravaan, een mobiele tentoonstellingsbus speciaal bestemd voor de voorlichting op scholen.

Het begrip 'gerechtigheid' heeft in 2006 grote aandacht gekregen - mede inhoud gekregen in de Micha-campagne - en is opgenomen in de missie van de organisatie.

De Verre Naasten, uitvoerend bureau van Deputaten Zending, Hulpverlening en Training van de Gereformeerde Kerken (v) in Nederland, heeft een achterban van bijna 20.000 donateurs en werkt in 17 landen. Er zijn 27 uitgezonden werkers en tientallen lokale medewerkers in dienst van De Verre Naasten en haar partnerorganisaties.

Godsdienst wordt examenvak

Met ingang van het komende schooljaar is er een nieuw examenvak dat gekozen kan worden door leerlingen in havo en vwo. Het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap heeft de gereformeerde scholengemeenschappen in ons land toestemming verleend om het vak Mens & Religie te gaan geven. De leerlingen kunnen dit kiezen binnen hun officiële vakkenpakket. Het vak is vooral bedoeld om meer verdieping te bieden over godsdienst, religie, geloof en de plek daarvan in de samenleving. Daarmee biedt het een goede voorbereiding op studies in de sector van de theologie. Het besluit van het Ministerie is onder meer gebaseerd op het examenprogramma dat door de scholen ontwikkeld is. Daar heeft de overheid zich geen inhoudelijk oordeel over gevormd, vanwege de vrijheid van onderwijs; als gevolg daarvan mag en wil de overheid zich niet bemoeien met de inhoud van het vak godsdienst. Daarom is aan het hoger onderwijs gevraagd om een beoordeling te geven van het niveau en de omvang van het examenprogramma. De Theologische Universiteit te Kampen en de Gereformeerde Hogeschool in Zwolle (opleiding kerkelijk werk) waren unaniem in hun oordeel dat er een uitstekend programma ontwikkeld is. Op dit moment is een werkgroep vanuit GRIP (het gereformeerd identiteitsplatform waarin de vier gereformeerde scholen voor voortgezet onderwijs samenwerken) druk bezig met het

gereed maken van lesmateriaal dat speciaal voor het nieuwe vak ontwikkeld wordt. In augustus van dit jaar gaan de eerste groepen Mens & Religie in Zwolle (Grijdanus) en in Rotterdam (Gereformeerde Scholengemeenschap Randstad) van start.

Mens & Religie is een zogenaamd groot keuze-examenvak. Elke leerling moet er ten minste EËn kiezen, waarbij allerlei vakken gekozen kunnen worden (aardrijkskunde, Frans, management & organisatie enzovoort). Daarnaast blijven de gereformeerde scholen ook het algemene vak godsdienst geven, doorgaans verplicht voor alle leerlingen. Het cijfer dat hiervoor behaald wordt, had tot nu toe geen invloed op de cijferlijst van de leerlingen. Ook dat gaat veranderen: het cijfer voor godsdienst kan worden meegerekend in het zogenaamde combinatiecijfer, waarin ook andere resultaten worden meegeteld. Op deze manier krijgt het vak godsdienst voor elke leerling een duidelijke plek, ook bij de beslissing of een leerling het diploma kan krijgen. Deze ontwikkeling wordt binnen het gereformeerd onderwijs gezien als een versterking van de gereformeerde identiteit in het algemeen en van de positie van het vak godsdienst in het bijzonder.

Nederlandse Stichting "Verpleegkundigen voor Israël"

Ook uw steun is nodig!

De V.V.I. stelt zich ten doel:
Israël helpen met de verpleging
van alle bevolkingsgroepen,
ongeacht afkomst en overtuiging.

Verpleegkundige Hulp

discrimineert niet...

Giften graag op giro 3885840

t.n.v. Penn. VVI, Postbus 476,

3440 AL Woerden

Int.: Secretariaat tel 010-4137951

email: adm.vvi@planet.nl

internet: www.zorg4israel.nl

Ook bemiddeling bij uitzending vrijwilligers

Geeft u óm Israël, geef dan vóór Israël

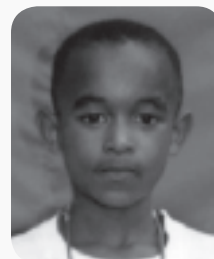
Geef

deze kinderen een kans

Anusha - 8 jaar

Dennis - 8 jaar

SponsorKind

De ouders van Anusha en
Dennis zijn straatarm.

Ze verdienen niet genoeg om voor hun gezin te kunnen
zorgen. Met uw hulp kunnen wij hen een dagelijkse maaltijd
geven en krijgen zij onderwijs. Samen met u geven we hen de
kans op een goede toekomst. Anusha en Dennis zijn geen
uitzondering. Help ons helpen. Dat kan al voor € 22,50
per maand.

Voor meer informatie: www.redeenkind.nl

Tel. 038 - 460 46 48 • E-mail: info@redeeenkind.nl • Postbank 1599333 • Zwolle

HOOFDREDACTEUR:

Prof. Dr. B. Kamphuis

EINDREDACTEUR:

Dr. A.L. Th. de Bruijne

OVERIGE REDACTIELEDEN:

Dr. E.A. de Boer, Drs. I.D. Haarsma, Prof.
Dr. G. Kwakkel, Drs. B. Luiten,
Prof. dr. S. Griffioen, J. Westert.

MEDEWERKERS:

J.J.D. Baas, J.M. de Jong, Ds. G. Riemer,
Dr. J. Smelik, Drs. H. Veldman

BESTUURSLEDEN STICHTING

DE REFORMATIE:

A. Verhoeff (voorzitter),
Drs. B. Bos (secretaris),
F.H. Haveman (penningmeester)

BLADMANAGEMENT:

Mevrouw M.T. Kremer
Scholma Druk bv, Postbus 7
9780 AA Bedum, tel. 050 3013636

Alle stukken voor de redactie bij voorkeur per
E-mail: reformatie@scholma.nl, ingeval per
post via bovengenoemde postbus.

Uitgever: Print Media bv, Bedum

Technische realisatie:

Scholma Druk bv. Bedum

ADMINISTRATIE EN ADVERTENTIES:

Scholma Druk, postbus 7,
9780 AA Bedum.

Telefoon: 050 - 3013636.

Fax: 050 - 3012732

(o.v.v. Reformatie).

E-mail: reformatie@scholma.nl

Aanlevering advertenties in overleg.

ING Bank: 66.30.92.620

ABONNEMENTSPRIJZEN:

€ 49,50 per jaar

studenten € 19,50;

buitenland € 130,00

- abonnementsjaar loopt van
1 januari t/m 31 december

- opzegging van het abonnement dient 1
maand voor aanvang van het nieuwe
abonnementsjaar schriftelijk of per e-
mail te geschieden (voor 1 december)

Losse nummers € 1,50 (incl. porto).

De Reformatie is op Daisy cd-rom verkrijg-
baar bij de Chr. Blinden-
bibliotheek voor blinden en
slechtzienden.

Tel. (0341) 565477.

ADVERTENTIES (acquisitie en verkoop):

J. Hoogenboom, tel. 050-4091204,

fax 050-4091252

e-mail: info@hoogenboom-communicatie.nl

Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uit-
gever is het niet toegestaan artikelen uit dit
blad over te nemen.

Web: www.dereformatie.nl

ISSN 0165-5191